

Samlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 116 1995

Svenska Litteratursällskapet

Detta verk har digitaliserats. Bilderna av den tryckta texten har tolkats maskinellt (OCR-tolkats) för att skapa en sökbar text som ligger osynlig bakom bilden. Den maskinellt tolkade texten kan innehålla fel.

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Göteborg: Lars Lönnroth, Stina Hansson

Lund: Per Rydén, Margareta Wirmark

Stockholm: Anders Cullhed, Ulf Boëthius, Ingemar Algulin

Umeå: Anders Pettersson

Uppsala: Bengt Landgren, Torsten Pettersson, Johan Svedjedal

Redaktör: Docent Ulf Wittrock

Distribution: Svenska Litteratursällskapet,
Litteraturvetenskapliga institutionen, Slottet ing. A0, 752 37 UPPSALA

Utgiven med stöd av
Humanistisk-Samhällsvetenskapliga Forskningsrådet

Bidrag till *Samlaren* skall lämnas dels på diskett (företädesvis i ordbehandlingsprogrammen Word för Windows, Word för DOS eller Word Perfect), dels i form av utskrift på papper.

Bidrag insänds till: Svenska Litteratursällskapet, Litt.vet. inst., Slottet, ing. A0, 752 37 UPPSALA.

Bidrag lämnade senare än 30 juni 1996 kan ej publiceras i *Samlaren* 117 1996.

ISBN 91-87666-10-3

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by
Gotab, Stockholm 1996

den patriarkala föreställningsvärld ur vilken texterna växte fram.

Björn Sundberg

Harry G. Carlson: *Genom inferno. Bildens magi och Strindbergs förnyelse*. Övers. Gun R. Bengtsson. Carlsons. Sthlm 1995.

»Strindberg tänkte med ögonen» konstaterade Ingmar Bergman redan 1963 och kärnfullare kan det inte sägas. Minst av allt är Strindbergs dramer läsdramer. Ofta har de sitt upphov i en visuell iakttagelse som aktiverat hans fantasi. Att det förhåller sig på detta sätt kan vi studera i bevarade dramautkast. Därav följer att åtskilliga av de analyser som endast uppehåller sig vid dramaets dialog ter sig anemiska. Det gäller i exceptionellt hög grad om Strindbergs dramatik att här eftersträvas en fysisk teater snarare än konversationsstycken.

Det har gjorts försök att ringa in denna egenart hos författaren med mer vetenskaplig precision än i Bergmans träffsäkra replik. Pavel Fraenkl svårforcerade men givande studie från 1966 *Strindbergs dramatiska fantasi i Spöksonaten* är ett sådant försök. Vad Fraenkl studerar är inte Strindbergs fantasi som psykologiskt fenomen utan snarare dramatikern Strindbergs förmåga att skapa bilder på scenen.

Man saknar en utförligare diskussion av Fraenkl's bidrag i New York-professorn Harry G. Carlsons nya bok som även den har som ärende att studera det inte helt lättavgränsade ämnet »Strindbergs fantasi».

Harry G. Carlson berättar i sin lärda och synpunktsrika framställning om hur Strindberg fram till Infernokrisen förhåller sig ambivalent till fantasin, dvs. den estetiska sysslan. Han är på en gång bildskapare och bildstormare. Han är platonist i hjärtat men aristoteliker i huvudet, som det heter med en av Carlsons träffande formuleringar. Carlsons tes är att dessa antagonistiska förhållningssätt försonas under infernokrisen då Strindberg utsätts för synintryck av originellt slag. I Paris fanns svärmeriet för orienten, för medeltiden och för ockultismen. Om man i tid och rum avlägsnar sig från vardagen har man satt fantasin i gång, och det är denna frihet Strindberg lär sig bejaka i Paris. Han ser mer än han läser – så ser i närmast brutal sammanfattning Carlsons resonemang ut. Det sägs inte rent ut, men Carlson tycks anse att krisen främst är en produktivitetsskris och hans position erinrar så tillvida om Johan Cullbergs i *Skaparkriser*. Krisen upphör när Strindberg utifrån nya utgångspunkter, genom nya synintryck åter sätter sin fantasi i rörelse.

Inte mycket av detta går att leda i bevis, men Carlsons suggestiva framställning är fascinerande i varje ögonblick. Han tecknar en utvecklingskurva som ter sig helt plausibel och som har den förtjänsten att vi här möter en mer iakttagande än grubblande Strindberg. En sådan vridning av perspektivet är antagligen motiverad.

Lite irriterad kan man bli över att författaren avstår från att koppla Strindbergs nyvunna fantasioptimism till konkreta dramatexter ur den kommande, nydanande produktionen. Över huvud exemplifierar författaren

helst sin framställning med prosatexter. Boken inleds med en ypperlig närläsning av novellen »Samvetskval». Det finns emellertid sedan i Carlsons framställning ett glapp mellan Strindbergs estetiska teori och hans dramatiska praxis på 1900-talet.

Strindberg och *seendet* är ett stort kapitel och det finns aspekter som vare sig Fraenkl eller Carlson beaktar. Hela sitt yrkesverksamma liv var Strindberg fascinerad av synsinnet, först ur sinnesfysiologisk aspekt, men med tiden betvivlar han allmer sinnessens funktion och den empiriska metoden över huvud och föredrar ett »inre seende» och liknande. Detta – lika mycket som enstaka synintryck – får konsekvenser för hans nyskapande dramatik. Helmut Müssener har registrerat frekvensen av verbet »se» i *Ett drömspel* och funnit att det figurerar fler än hundra gånger. Det samma gäller – kan man tillägga – det mindre omfångsrika dramat *Spöksonaten*. Egil Törnqvist har fäst uppmärksamheten på synmetaforiken i *Spöksonaten*; hans iakttagelser kunde utvidgas till att gälla stora delar av postinfernodramatiken.

Om »fantasi» är ett vanskligt begrepp gäller det samma i hög grad »se» åtminstone i strindbergiska sammanhang. (Också författarens livslånga intresse för optiken hör till detta fält.) Går vi till Ockulta dagboken – som spelar en förvånansvärt liten roll i Carlsons framställning – noterar man hur han växelvis skriver ordet med och utan citationstecken. Därmed markerar Strindberg att han ibland observerar i rent empirisk mening och att han ibland närmast »skådar». Det är denna ambivalens Strindberg överför till en del av sina protagonister i pjäserna och ibland vill han låta även publiken betvivla sina sinnen. Strindberg är förvisso en visuellt inriktad författare men samtidigt en som sätter seendet under debatt. Hans texter vimlar även av personer – mest kvinnor – som »förvänder synen» på sin omgivning. Emellertid finner Strindberg med jämna mellanrum att detta är vad även skådespelare och ytterst även dramatiker gör. Det går sålunda att problematisera själva utgångspunkten för Carlsons tes.

Det irriterar en aning att Harry G. Carlson hänvisar till Samlade Skrifter i stället för de tillförlitligare och mer lättillgängliga utgåvorna i Samlade Verk. Av den senaste forskningen söker man förgäves efter en hänvisning till Lotta Gavel Adams avhandling som också behandlar ockultismens Paris.

Hans-Göran Ekman

Selma Lagerlöf ur franskt perspektiv. Lagerlöfstudier 1994.

För närvarande har jag fyra flammor, skrev Heidenstam i ett brev från Noor, Knivsta, 22 december 1897 till Selma Lagerlöf: »min första fru, min andra fru, Ellen Key och Selma Lagerlöf. Mer än fyra hustrur får man inte ha enligt Mohammads lag.» Verner von Heidenstam förstod att gentemot Selma och Ellen Key uppträda som den borne kavaljeren, om också Ellen Key på ett helt annat vis än Selma Lagerlöf stimulerade hans debattlust. Den senare uppfattade han utan tvivel